

borthizki ohi hersten zuten, «Jainkoaren hitz pura» behar adiarazi baitzuten. Hartako zerbeit ez bada argi irakurgaiia sainduan, ez da itzulzean argi. «Haur bai erranen dut, dio Leizarragak eskain-letran, ezen bethi orhoitik nola Jainkoaren manu espresa den haren hitzari deus edeki eztakion ez eratxeki: hala egin ahal dudana fidelkiena egin ukhan dudala.» Bertze irakurgaiak ez dire hainbertze hertsiki itzuliak.

Zein kondizionetan lan handi hau hasi eta urhendu zen? Pau'en bildu Bearnoko Sinodoaren ordenanzaz, mila bortz ehun eta hiruetan hogoi eta lauean, martxoaren hamalauan, Joanes Leizarraga Beraskoizkoa kargatu zen Testamentu berriaren eta bertze irakurgaien itzultzeaz. Orduan egoiten zen «Laphurdin»; paperek ez dute deus ere gehiago erraiten. Hari manatu zioten lana egin zezan Pau'en. Ministroa izendatu eta, mila bortz ehun eta hiruetan hogei eta zazpian, aphirilaren hamabortzean, igorri zen Labastide-Clairence'rat, Eskual Herriari hurbilerat. Hil arte han egon zen.

Bearnoko Sinodoaren manuz, lau lankide, lan eginaren bisitazteaz eta konferitzez «behar izan zenean» kargatu ziren: Tartas, La Rive, Landetcheverry eta Tardets. Hetaryik bida bederen zuberotarrak ziren: Sanz de Tartas Sarrikotapekoa, eta Pierre de Landetcheverry Ündüreñokoa. Ez dakigu nola lau lankideek beren saila egin zuten. Bainan dudarik batere gabe Leizarraga zen buruzagia.

Lan manatua, ez bazen ere errex, arthoski egin zen. Nahiz Leizarragaren sor mintzaira mota, Beskoitzekoa, zen nafarrazkoa, hautatu zuen eskual literaturazko mintzairaaren zolatzat mintzaira bat, erraiteko maneran, bertzeen artekoa, laphurtarra. Arrazoinekin. Hala ideki zuen bidea errege bide agertu da.

Leizarraga idazle handi bat othe da? Adiarazi dituen gogoetak ez ditu berak asmatu. Bainan eriden du heien adiarazteko mota. Eta khontuzko gauza da hori. Eskual Herrian, bertze herri hanitzetan, agian ere guzietan, bezala, lehenik neurthitzetan kanpoko herri hainitzetan bezala, hitz laxotan izkiriatu zuten lehen idazleak itzulariak izan ziren. Hori errexki adigarri da. Itzultzen ari dena, bereziki Jainkoaren hitza itzuli nahi duena, ez zaio ahal bere fantasiari jarraiki. Itzultzea etserizio arras ona da, elhea aberasten eta malgutzen baitu. Itzulariak ez dire lehen aldian ongi heldu. Leizarragaren izkiria-mota maiz dorpea da. Bainan orhoit gaitezen Dechepereren liburuko aintzin solasa, hitz laxotan izkiriatura, zein luze

eta pizua den. Ez da barritzeko. Eskuararen egitura erdararenaz guziz bertzelakoa da. Bertzalde Leizarragak mailegatu ditu sobera erdarazko hitz: hala nola *mestedostal* hitzaz. Zertako ez *sebi buru* edo *mutbil nausi*? Leizarragak eta, dudarik gabe, haren lankideek, ezagutzen zituzten osoki eskuara eta haren jalgibideak. Bazakiten, partikulazki, eskuarazko berboa zein aberatsa den. Oroz gainetik Leizarragak, haren lankideek lagundurik, erabili duen mintzaira berak moldatu du, eta mintzaire hau, Grezia zaharrea *koine* deitzen zutenaren antzora, modelatzen Eskualdun guziei eman diote. Zola laphurtarra da; bainan zenbait nafatar erran-molde, bai eta ere zuberotar daduzka. Bertzalde, Leizarragaren liburueta markatua da hainitz hitzetan seinale batez bertzeak baino azkarkiago erraiten den hitzaren partea. Orai irakur dezagun Pierre Lafitte kalonje gure Eskualtzainkideak bere gramatika orotan aiphatuan, duela hogoi eta zortzi urthe, zer izkiriatu duen. «Jakiara ez jakiara idazle berriek, hiruetan hogoi urthez geroztik, nahiz heien gramatika-moldurako kadrea kasik osoki laphurtarra zen, barnerat sar-arazi dituzte nafatar hainitz ekhai, bai eta ere zuberotar hatz.» Hala sorthu da literaturazko mintzaire bat Eskualdun guziek, bederen leihorrezko Eskual Herrian, elgarreki ahal erabilten dutena eta nafatar-berri edo hobeki nafar-laphurtarra deitzen duguna.»

Orai, hitz hoietan Luis Michelena gure Eskualtzainkideak erraiten dauku zein lerrotan Eskual-idazleen artean ezarri behar dugun. «Leizarragaren entseguak ez zituen holako ondoreak izan literaturazko eskuararen fink ezarriteko ahalko izanen baitzituen, liburu sailduen itzulpenak hainbertze herritan izan dituen bezala. Santsitu zen entsegu hori erlijione protestantaren hedatzea herrian hondatzen zelarik. Nahiz Leizarragak egin itzulpenetik dudarik gabe lekhu hainitz athera izan ziren, baitakigu geroztikako idazle batzuek ezagutu zituztela (Pouvreau aphez katolikoa asko baliatu zen «Testamentu Berria»z bere hiztegiaren egitera), sinheste makurrak zirelakotz, ez zuten batere eskurik ahal izan geroztikako literaturaren gainean. Ondoko mendean aberaski lilitzen zirelarik idazle katolikoak, Leizarragak ezarri mintzaire motak lekhu utzi zioen bertze bati, ez baitzen hain hertsiki usantza zaharrari jarraikiten, eta jende guziek aditzen ahal baitute. Bertzalde mintzaire hau lekhu koloreak gehiago tindatzen zuen: Sarako eta Donibane-Lohitzuneko laphurtarra.»

Aspaldiko mendeek zirauteno, eskuara ilhunpean nekez doi-doia, dudarik gabe, bizi izan zen. Hamaseigarren mendean, bi Eskualdun khartsuk erakutsi eta phorogatu nahi izan zuten eskuara, bertze mintzairak bezala, «eskribatzeko hon» zela, lehenik neurthitzetan, geroz hitz laxotan. Ez elgarrekin, ez batean. Bi partetan, bi erditan argitaratu zen phorogua. Nehor ere ez zen bi erdien bateratzea atrebitu. Nehor ere ez zen Dechepareren ez Leizarragaren izenen aiphatzera ausartu. Nehork ere ez bataren ez bertzearen ikaslea, jarrailea guti edo aski zela aithortu nahi zuen. Apheza bekhatuzko amodioaren khantaria izan zen; ministroa, egiazko erlijioea ukhatu eta, haren etsaia bilhakatua zen. Aphez katolikoaren eta ministro protestantaren obrak gaitzeru pean ezarriak ziren. Bainan ez zuten lur harrizu gainean erein. Egungo egunean, Jainkoari eskerrak, gogoetak eta bihotzak khanbiatuak dire. Haizu gare bien izenen gorestera. Eta erran dezakegu ez kinukeela Joanes Etcheberri'rik ez Axularr'ik ez balire izan Dechepare eta Leizarraga.

René LAFON'ek.

ARAMAIOKO HITZALDIAK

ARAMAIOKO BATZARRE AGERIAN EUSKALTZAINBURUAK EGINDAKO HITZALDIA

Jaun-Andreak:

Araban du gaurko batzarrea Euskaltzaindiak. Euskalerriko alderdi guztiak ikuskatu eta bisitatu ohi ditu gure Akademiak, eta gaur Arabari tokatzen zaio txanda. Bai. Euskalerraren zati ezin utzizkoa dugu Araba. Gure idazle zaharrek Euskalerriko alderdi guztiak bana banaka izendatzen dituztenean, han dator beti Araba eta Arabako euskeraren aipamena. Bai Axularrek eta bai Oihe-nartek ere Araba eta Arabako euskera gogoratu digute.

Hegoaldeko eskualdea dugu Araba. Hori dela ta, latina eta latinaren kume diren erderak goizago sartu ziren bertan. Hala ere,